

Reel Sosyalizm ve Bürokrasi

N. İlder Ertuğrul*

GİRİŞ

Geçmiş ve liberalizmin kökenini bilmeyenler, yeni-liberalizmi 'en' demokrat, 'en' özgürlükçü, 'en' ilerici, 'en', 'en', 'en' sanacaklar. Otuz yıldır kendini değneksiz köyde sayan 'yeni liberalizm', 'liberal devlet'i kuramsallaştıran kendi fikir ataları değilmiş gibi, 'devlet'e karşı amansız bir saldırı içinde.

Locke'un, dinsel bir içerik de katarak mülkiyet ve yaşama hakkını koruma karşılığında toplum sözleşmesiyle bireyin yetkilerini devrettiği Hobbes'un tek başlı, çok kollu o canavar'ını (Leviathan) kuramsallaştıran sanki liberalizm değildi. İnsanı, insanın kurdu olmaktan kurtarıp 'piyasanın görünmez eli'ne teslim eden de sanki 'liberal devlet' değildi. (Marks'ın sözcükleriyle) liberalizmin kurduğu "bu evren, (sanki) özgürlüğün, eşitliğin, mülkiyetin ve (bireyseliğin peygamberlerinden) Bentham'ın diyarı" da değildi.

Vaazlarına "özgürlük" amentüsü ile başlayıp, "kahrolsun devlet" amin'i ile bitirenler, piyasayı kutsayanlar, paranın dahi siyasi otoritenin tekeline alınarak piyasanın 'tarafsız' ellerine teslim edilmesini savunmamışlar mıydı? Tam da bu yüzden yani insan insanın kurdu olduğu için, "müdahale" ve "plan" gerekmiyor mu? Yoksa (Polanyi'nin sözleriyle) "kapitalist işletmenin kendisini bile, piyasa mekanizmasının sınırlanmamış işleyişinden korumak" nasıl mümkün olacak? (a.y.)²

* A.Ü. SBF ve ODTÜ Tarih Bölümü yarı zamanlı öğretim görevlisi.

1 Hayek'ten aktaran Benan Eres, Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü, Editörler: Fikret Başkaya, Aydın Örnek, Özgür Üniversite Yayınları, Ekim 2008, Ankara, s. 759.

2 Alıntı aynı sayfadan yapılmışsa, "aynı yer" anlamında "a.y." kısaltması kullanılmıştır.

Aşıkâr ki, yeni ya da eski tüm liberaller, kendileri kurt, diğerleri kuzu olduğu sürece, devlet'ten ve insanın insanın kurdu olduğu düzenin devamından yanalar.

Bu yazı, liberalizm üzerine bir eleştiri değil; çünkü "devlet", zaten, yalnızca liberaller tarafından eleştirilen bir örgüt değil. Üstelik, "devlet"i, bir "çıkar örgütü" olarak tanımlayanlar da liberaller değil, sosyalistler.

Gelin görün ki, son otuz yıldır, "sol" devleti savunurken, "liberaller" devlete karşıymış gibi bir hava var. Kamu'yu, kamu mülkiyetini, toplumu, toplumculuğu savunmak 'gericilik'; devlete ileri geri saymak 'ilericilik' olarak gösterilmekte.

Mülkiyet hakkı karşılığı kurdurulan ve meşrulaştırılan bireyci 'liberal' devlet karşısında; kuşkusuz, başkalarının da, birey karşısında toplumun çıkarlarını savunan 'toplumcu' bir devleti kuramlaştırma hakları vardı. Hele bireylerin haklarını devretmeyi kabul ettikleri ve koyduğu kurallara uymayı da vaad ve taahhüt ettikleri 'liberal devlet'in daha sonra "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" devleti olduğu, yoksullara yalnızca "özgürce ölme" hakkı verdikleri bir dünyada; ezilenlerin ve sömürülenlerin de 'kendi' devletlerini ya da 'kendilerinden yana' bir devleti isteme hakkı olacaktı.

Bürokrasi'ye gelince, ister liberal, ister faşist, ister planlı, ister sosyalist, ister müdahaleci vs vs vs olsun, bürokrasi neticede 'güc'e göre yönünü belirleyen ve 'görev' yapan bir katman ise, birey karşısında toplumun, 'kâr' karşısında 'fayda/yarar'ın ve 'çıkar' karşısında 'hak'kın korunduğu bir düzenin savunulması da gerekmez mi?

Hangisini tercih etmemiz gerektiği üzerine kafa yormak, kelâm etmek, kalem oynatmak beyhude bir çaba mıdır?

Troçki'nin sözleriyle bürokrasi, "bir siyasi güç"tür; üstelik, "bilinçli bir siyasi güç"tür. O halde, varlığının devamı için kendisini o noktaya getirenlere **biat da edebilir, ihanet de...**

Bu çalışmada, "reel sosyalizm ve bürokrasi" konusu ele alınacak. Ancak, önce sosyalizmin 'teori'de "devlet"i nasıl ele aldığını aktarmak zorunlu olduğu için, "devletin sön(ümlen)mesi" meselesine de açıklık getirerek konuyu ele alan Lenin'nin (Ekim devriminden az önce, Ağustos-Eylül 1917'de kaleme aldığı) "Devlet ve İhtilal"ine başvuracağız. Lenin'in dayanakları Marks ve Engels'in görüşleri olacak. Doğal olarak Paris Komünü'ne ve o 'pratik'in, 'teori'ye katkısına değineceğiz. Çünkü, Paris Komünü kararları, nasıl ki Sovyet Ekim Devriminden sonra alınan kararların kılavuzu ise, Devlet ve İhtilal de kurulacak yeni rejimin kılavuzu.

Ardından büyük bir coğrafyada, çeşitli halklardan oluşan bir 'devlet'in kuruluşundan önce ve sonra 'ulusal sorun'a nasıl baktığını aktaracağız. Bu konudaki temel eser de Lenin'in yönlendirmesiyle devrimden çok önce bu alanda çalışmaya başlayan Stalin'in "Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu" olacak. Böylece konuyu, (Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi 'çok uluslu bir imparatorluk'a özgü koşullarda ileri sürülmüş) Avusturya ekolünün "ulusal-kültürel özerklik" ilkesi ile buna karşı Bolşeviklerin ileri sürdüğü "ulusal özerklik" tartışmasını izleyebilecek ve aynı zamanda "reel sosyalizm" döneminde bu çizgideki değişiklikleri de görebileceğiz.

İki "asalak"; bürokrasi ve sürekli orduyu yıkma ve proletarya diktatörlüğünü kurma idealiyle yola çıkmışken, "reel sosyalizm"de bürokrasinin geldiği nokta ve buna yönelik eleştirileri ise, devrim'in içinden gelmiş 'muhalif' bir kalemden, Troçki'den aktaracağız. Ve kendisini de meşrulaştıracak bir "yeni dünya düzeni"ne kavuşma ihtimali nedeniyle "tek ülkede sosyalizm"e döndüğü için, Almanya'da sosyalist devrimi desteklemekten vazgeçen Sovyet yönetimine karşı kırgın, ama 'bolşevizm' için ciddi bir dönem eleştirisi yaptığı kabul edilmiş bir Alman komünisti Arthur Rosenberg'in 1932'de kaleme alınmış Bolşevizm Tarihi'nden yararlanacağız.

Son olarak, bu makalenin, devasa bir konuya 'giriş' babından bir çalışma sayılması gerektiğini belirtiyoruz.

I. BÖLÜM:

DEVLET³

1 - Marksizm ve Devlet

Bilindiği gibi, Marksistler (ve kendisine Marksist diyenler) arasında 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında tartışma, daha çok burjuva devletinden sosyalizme nasıl geçileceği, yani, devletin nasıl ortadan kalkacağı ve sosyalizmin nasıl kurulacağına yoğunlaşır. Ama, önce devlet nedir?

Engels şöyle diyor⁴:

"Devlet, topluma dışarıdan dayatılmış bir egemenlik değildir. Hegel'in ileri

3 Bu bölümdeki alıntılar, aksi belirtilmemişse "Devlet ve İhtilal"dendir. Lenin, "Devlet ve İhtilal", Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Sekizinci baskı, Mart 1994, Ankara.

4 Bu bölümde Lenin'in Engels'ten yaptığı alıntılar "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni"nin, 6. Almanca baskısındanadır.

sürdüğü gibi 'ahlak fikrinin gerçekliği', 'aklın simgesi ve gerçekliği' de değildir. Devlet, daha çok toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir üründür." (a.b.ç.) (Lenin;14)

Bu, aynı zamanda bir "itiraf"tır. Neyin itirafıdır? "*Toplumun kendi kendisiyle çözülmez bir ilişki içine girdiğinin itirafıdır.*" (a.y.)

Ama, zıt ekonomik çıkarlara sahip sınıfların kendilerini ve toplumu kısır bir mücadele içinde eritip bitirmemeleri için görünüşte toplumun üstünde yer alan, çatışmayı hafifleten, çatışmayı 'düzen'in sınırları içinde tutması gereken bir güce ihtiyaç vardır ve devlet; işte bu biçimde toplumdan doğan, ama, onun üstünde yer alan ve gitgide yabancılaşan bu egemenliktir. (a.y.)

Lenin, bunu şöyle özetliyor: "*devlet, sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz olması olgusunun ürünü ve belirtisidir.*" (Vurgu, Lenin'indir. Lenin; 15)

Ve bu aynı zamanda şu demektir: "*Nerede sınıflar arasında çelişkilerin uzlaşması nesnel olarak mümkün değilse, devlet orada ortaya çıkar.*" (Vurgu, Lenin'indir. a.y.)

Bir yerde devlet varsa, sınıflar arasındaki çelişkiler de uzlaşmaz demektir.

Ama, devletin sınıflar arasında çelişkilerin uzlaşmaz olduğu durumlarda ortaya çıkması, "**DEVLETİN SINIFLAR ARASI BİR UZLAŞMA ARACI OLARAK ORTAYA ÇIKMASI DEMEK DEĞİLDİR**" (a.b.ç.) (Lenin; 15)

Lenin'e göre, bu yorum, Marks'ın çarpıtılmasıdır. Devlet, sınıflar arası bir uzlaşma aracı değildir. Sınıflar arasında bir uzlaşma olabilseydi, zaten devlet olmazdı; "*devlet varsa, uzlaşmaz çelişkiler var demektir.*" ve Lenin'e göre, Marks'ın görüşü budur.

Nitekim, Lenin 1917 Şubat devriminin bunu ortaya çıkardığını, devleti bir "*uzlaşma aracı*" olarak görenlerin, iktidara ortak olduğunu belirtir (ki, bilindiği gibi bu 'uzlaşmacı' ekip 1917 Ekim devrimiyle tasfiye edilecektir.) (a.y.).

2 - Devlet'in Özellikleri

Bu kısa girişten sonra, kısaca devletin özelliklerine bakmamız gerekiyor ki, bürokrasiye ve bürokratik elit'e gelebilelim.

Devlet, Engels'e göre "*eski (kan bağına dayanan) gentilice örgütlenmeye göre, önce uyruklarının toprağa göre dağıtılmasıyla belirlenir*" di (Lenin; 17).

İnsanların örgütlenme şekillerinde de bu iki faktör büyük bir önem taşır. Maddi araçların üretimi ne kadar geri ise, o toplumda örgütlenmede biyolojik etkenin önemi de o ölçüde artar. Klan, kabile, aşiretlik sisteminde, büyük ölçüde kan bağına dayanır.

Üretim ilişkisi genişledikçe, bu, toplumda işbölümünü ortaya çıkartır ve bu da zamanla örgütlenmedeki biyolojik faktörü arka plana iter.

Engels bu konuda şöyle der; "*Gentilice (kan bağına dayalı) örgütlenme, iş bölümü ile paramparça olmuştu. Yerine devlet geçti*". Çünkü işbölümü ile sınıflar ve sınıf savaşmaları doğmuştur ve sınıfların iktidarı ele geçirebilmek için kurduğu politik örgütlerin en başında 'devlet' gelir.

Devletin tanımına ve ne olup ne olmadığına ilişkin en önemli tespitlerden birini de yine Engels yapmıştır kuşkusuz:

"Devlet, eski gentilice örgütlenmeye göre, ilkin uyrukların toprağa göre doğmasıyla belirlenir".

Gentilice örgütlenmenin büyüklüğünün, ama darlığının da nedeni, onda, egemenlik ve kölelik için hiçbir yer bulunmamasıdır. İçinde, haklar ve görevler arasında henüz hiçbir ayırım yoktur; Amerika yerlisi için, kamu işlerine, kan davası ya da öbür cezalandırma pratiklerine katılmanın bir hak mı ya da bir ödev mi olduğunu bilmek gibi bir sorun yoktur; bu sorun ona, yemenin, uyumanın, avlanmanın bir hak mı, yoksa bir ödev mi olduğunu sormak kadar saçma görünür." (a.b.ç.)⁵

"İkinci olarak, bizzat silahlı güç halinde örgütlenen halkla artık doğrudan doğruya aynı şey olmayan bir KAMU GÜCÜNÜN KURULUŞU GELİR (a.b.ç.). Bu özel kamu gücü zorunludur; çünkü, sınıflara bölünmeden sonra, halkın özerk bir silahlı örgütlenmesi olanaksız duruma gelmiştir. Bu kamu gücü her devlette vardır; yalnızca silahlı adamlardan değil, ama maddi eklentilerinden de, gentilice toplumun bilmediği hapishaneler ve her türlü ceza kurumlarında da bileşir." (a.b.ç.)⁶

Bir güç olarak devlet bunlara dayanır: Sürekli ordu ve polis devlet iktidarının başlıca güç aletleridir. Zaten başka türlü ne olabilirdi?" (a.b.ç.)

5 "Altını ben çizdim" anlamında "a.b.ç." kısaltması kullanılmıştır. Vurgular alıntı yapılan yazara ait ise, ayrıca belirtilmiştir.

6 Lenin'in Devlet ve İhtilal'de bu bölüme koyduğu başlık da zaten budur: "ÖZEL SİLAHLI ADAM MÜFREZELERİ; HAPİSHANELER VS"

“Halkın özerk silahlı örgütlenmesinden farklı bir güç”.

Bu tartışma, -bu çalışmada değinme olanağı bulamasak da- Sovyetler’de ordunun dağıtılması meselesinde gündeme gelecektir.

3 - Ezilen Sınıfın Sömürülme Aracı Olarak Devlet

Lenin, Engels’den şunları aktarır:

*“Kamu gücünü ve vergileri ödetme hakkını kullanan memurlar, toplumun organları olarak toplumun üstünde yer alırlar. **Gentilice** örgütlenme organlarına gösterilen içten gelme saygı, memurlara karşı da bu saygının gösterildiğini varsaysak bile, onlara yetmez... Onların yetkesini (otoritesini), onlara bir kutsallık ve özel bir dokunulmazlık kazandıran olağanüstü yasalarla sağlama bağlamak gerekir... En değersiz polis memuru, **gentilice** toplumdaki bütün organların bir arada sahip olduklarından çok ‘yetke’ (otorite) sahibidir; (...) en güçlü prens, en büyük devlet adamı ya da uygarlığın en büyük askeri şefi, (bile) en küçük **gentilice** şefin mazhar olduğu içten gelme ve sözgötürmez saygıyı kıskanabilir...” (Lenin; 20)*

Lenin’in bu alıntıdan sonra geldiği nokta şudur: Tamam, memurların ayrıcalıklı bir yeri vardır ama, **“aslolan, onları toplum(un) üstüne koyan şeyin ne olduğunu bilmektir.”** (a.b.ç.) (a.y.)

Alıntıya devam eder:

“Devlet, sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksiniminden doğduğuna, ama aynı zamanda, bu sınıfların çatışması ortasında doğduğuna göre, kural olarak en güçlü sınıfın, ekonomik bakımdan egemen olan ve bunun sayesinde siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir.”

Doğal olarak *“modern temsili devlet de, ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi aletidir.”* Ancak, *“istisna olarak, mücadele durumundaki sınıfların denge(ye) çok yaklaştıkları öyle bazı dönemler olur ki, devlet gücü sözde aracı olarak, bir zaman için bu sınıflara karşı belirli bir bağımsızlık durumunu korur.”* (a.y)

Engels’in devlet gücünün *“belirli bir bağımsızlığı”* koruduğu durumlar için verdiği tarihi örnekler; 17. ve 18. yüzyılın mutlak hükümdarlıkları, Fransa’da

I. ve II. İmparatorluğun Bonapartizmi ve Almanya'da Bismark'tır. Lenin, buna "Cumhuriyetçi Rusya'daki Kerenski hükümeti"ni ekler.

'Devlet'e ilişkin olarak Engels'e son kez kulak verelim:

"Demek ki devlet, düşünülemez bir zamandan beri var olan bir şey değildir. İşlerini onsuz gören, hiçbir devlet ve devlet erkliği fikri bulunmayan toplumlar olmuştur. Toplumun sınıflara bölünmesine zorunlu olarak bağlı olan belirli bir ekonomik gelişme aşamasında, bu bölünme, devleti bir zorunluluk durumuna getirdi. Şimdi, üretimde, bu sınıfların varlığının yalnızca bir zorunluluk olmaktan çıkmakla kalmayıp, üretim için gerçek bir engel de olduğu bir gelişme aşamasına hızlı adımlarla yaklaşıyoruz. Bu sınıflar, vaktiyle ne kadar kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıktılarsa, o kadar kaçınılmaz bir biçimde ortadan kalkacaklardır. Onlarla birlikte, devlet de, kaçınılmaz bir biçimde, yok olur. Üreticilerin özgür ve eşitçi bir birlik temeli üzerinde üretimi yeniden düzenleyecek olan toplum, tüm devlet makinesini, bundan böyle kendisine layık olan yere, bir kenara atacaktır, âsâr-ı atika müzesine, çıkrık ve tunç baltanın yanına..." (a.b.ç.) (Lenin; 23)

Sonuç: Devlet, özel bir baskı gücüdür.

Peki, bundan hangi sonuca ulaşmamız gerekir? Lenin'in yanıtı şudur:

"Proletaryaya karşı burjuvazi tarafından, milyonlarca emekçiye karşı bir avuç zengin tarafından kullanılan bu 'özel baskı gücü' yerine, burjuvaziye karşı proletarya tarafından uygulanan bir 'özel baskı gücü'nün geçmesi gerekir?" (Lenin; 26) Bu nedir? Proletarya diktatörlüğü.

4 - Devletin Sön(ümlen)mesi - Kendi Kendine Sönmesi Tartışması

Lenin'in burada değindiği mesele, aynı zamanda "devletin sön(ümlen)mesi" tartışmasıdır.

Devlet kendi kendine mi sönecektir? Sönecek olan devlet hangi devlettir; burjuva devleti mi, proleter devlet mi? Tartışma nereden çıkmaktadır? Eğer burjuva devleti ya da devlet, kendi kendine sönecek bir şeyse, proleter devrime ne gerek vardır, bekleyerek de sönmez mi?

Lenin, Engels'in sözlerini şu başlıklarda açıklar:

1 - “Engels, proletaryanın devlet iktidarını eline geçirerek, ‘devlet olarak devleti ortadan kaldırdığını söyler’; yani, burjuva devleti için kendi kendine sönmek diye bir şey yoktur. “Burjuva devleti, devrim sırasında proletarya tarafından ortadan kaldırılır.” (Vurgu, Lenin’indir.) (Lenin; 26)

2 - Yukarıda değinildiği gibi, devlet özel bir baskı gücü ise, bir özel baskı gücünün yerine başka bir özel baskı gücünün geçmesi gerekir. Yani **burjuva devleti yerine, proletarya diktatörlüğü.** (a.b.ç.) (a.y.)

3 - Devletin ortadan kalkması ne zaman mümkün olacaktır? “Devlet tarafından toplumun tümü adına üretim araçlarına el konmasından sonra. Bu durum tam demokrasidir; burjuva devletini, devrim ortadan kaldırır, kendi kendine sönecek olan ise, tam demokrasidir.” (a.b.ç.) (a.y.)

4 - Engels bu tezi, hem oportünistlere, hem de anarşistlere karşı söylemiştir. (Lenin; 26)

5 - Lenin’e göre, hem Marks’ın, hem Engels’in vardığı sonuç şudur: “**Burjuva devleti proleter devlete yerine sönmeye yoluyla değil, genel kural olarak, ancak ve ancak zora dayanan bir devrimle bırakabilir.**” (a.b.ç.)

5 - Devlet Makinesinin İki Ayırt Edici Kurumu: Bürokrasi ve Sürekli Ordu

Bürokrasi ve sürekli ordu, “burjuva toplumu üzerindeki “ASALAKLAR”dır. Bu toplumu bölen iç çelişkilerin doğurduğu, ama onun en can alıcı gözleneklerini tıkayan asalaklar” (a.b.ç.) (Lenin; 38)

Marks, 12 Nisan 1871’de Kugelmann’a şunları yazmış: “Benim 18. Brumaire’in son bölümünde eğer yeniden okursan göreceğin gibi, Fransa’da gelecek devrim girişiminin, şimdiye dek olduğu gibi artık bürokratik ve askeri makineyi başka ellere geçirmeye değil, onu yıkmaya dayanması gerekeceğini belirtiyorum.” (Lenin; 46)

Bürokratik ve askeri makineyi yıkmak...

Bu noktada, 1871’e dönmemiz gerekiyor.

6 - Paris Komünü

Paris Komünü, ‘ansiklopedik’ anlamda 18 Marttan, 28 Mayıs 1871’e kadar iki aylık kısa sürede iktidarda kalan sosyalist yönetim için kullanılır. Fakat içinde şekillendiği koşullar, tartışmalarla yürüyen kararları ve acılı sonu, onu zamanının en önemli politik dönemlerinden ve deneyimlerinden biri yapar.

Komün çok az bir süre iktidarda kalabildiği için tasarladıklarının çok azı uygulanabildi, ama “emirler”i tarihteki yerini aldı. Komün’ün emirleri şunlardı:

- Kuşatma boyunca kiraların azaltılması,
- Paris pastanelerinde gece çalışmanın kaldırılması,
- Giyotinin kaldırılması,
- Görev sırasında öldürülen Ulusal Muhafızların eşlerine ve eğer varsa çocuklarına aylık bağlanması,
- Savaş sırasında tüm işçiler aletlerini rehine vermeye zorlandığından hepsinin karşılıksız iadesi;
- Borçların ertelenmesi ve faizin kaldırılması,
- Sahipleri tarafından terkedilmiş fabrikaları, işçilerin işletmeye devam etmesi.

Engels, daha sonra sürekli ordunun bulunmayışı, mahallelerin kendi kendini yönetmesi ve bunun gibi etmenler nedeniyle Komün’ün artık bilindik anlamıyla bir “devlet” olmadığını savundu: **Bu bir geçiş biçimiydi, devletin yok oluşuna doğru bir geçiş.**

28 Mayıs’ta akşamüstü son barikat düştü ve Marshall MacMahon bir duyuru yayımladı: *“Paris sakinlerine. Fransız ordusu sizi kurtarmaya geldi. Paris artık özgür (!?). Saat 4 itibariyle askerlerimiz son isyancı noktasını da ele geçirdi. Bugün savaş sona erdi. Düzen, çalışma ve güvenlik yeniden sağlandı.”*

Misilleme çok ağır oldu. Komünü destekleyenler ‘suçlu’ ydu. Elebaşları kurşuna dizildiler. Binlerce destekçi yargılama için Versay’a gönderilirken, çok azı Prusya hatlarına kaçabildi.

Destekçilerin bir kısmı idam edildi. Çoğu, ağır çalışma cezasına çarptırıldı. Geri kalanlar da sürgüne gönderildi. İyimser tahminlere göre 30.000 kişi öldü. Sonradan idam edilenlerle birlikte bu sayı 50.000’e ulaştı. 7.000 kişi sürüldü.

Hapsedilenler için 1889’da genel af ilân edildi.

Sosyalist düşün dünyasında ‘Komün’, katılımcı demokrasiye dayanan özgür bir toplumun ilk örneği olarak görülür. Marks ve Engels, Bakunin ve daha sonra Lenin ve Troçki, Komün’ün sınırlı deneyiminden (özellikle de devletin sönmülenmesi konusunda) kuramsal dersler çıkarmaya çalıştılar. Mao, Komün’ü referans gösterdi. Marks’la birlikte Komün’ü *“proletarya diktatörlüğünün*

yaşanmış örneği” olarak niteleyen Lenin öldüğünde, bedeni Komün'den kalan kızıl bir bayrağa sarıldı.

Komünün ilk karnamesi **sürekli ordunun ortadan kaldırılması ve bunun yerine silahlanmış halkın konmasıydı. İkincisi, tüm kamu görevlilerinin geri çağırılma hakkı...**

Lenin, Paris Komünü hakkında şöyle diyor:

“(...) Komün, sürekli orduyu ortadan kaldırma istisnasız bütün memurların seçilerek işbaşına gelme ve her an işten geri alınabilme yönteminin kabulüyle, ‘yalnızca’ daha tam bir demokrasi kurarak, yıkılmış devlet makinesini değiştirmişe benziyordu. Ne var ki bu ‘yalnızca’, aslında dev bir yapıt oluşturur: Kurumların, adamakıllı farklı başka kurumlarla değiştirilmesi. Bu bir niceliğin niteliğe dönüşmesi durumunun ta kendisidir, artık devlet olmayan bir şey durumuna dönüşür.” (a.b.ç.). (Lenin; 50)

(...)

Ama, bu böyledir diye burjuvaziye yenme ve direncini kırma zorunluluğu da ortadan kalkmaz. Komün özellikle bu zorunlulukla karşı karşıyaydı ve Komün'ün bozguna uğrama nedenlerinden biri de bu işi gereğince gözüpek biçimde yapamamış olması”ydı (Lenin; 20-21).

Komün başka neler yaptı? Bütün temsil ödeneklerinin, memurlara tanınmış bütün parasal ayrıcalıkların kaldırılması, memur aylıklarının işçi ücreti düzeyine indirilmesi vb -ki, Lenin bunları çok önemli bulur ve işçilerle köylülerin çıkarlarını birleştiren bir durum sayar- Lenin komün hakkında Marks'ın bir sözüne de gönderme yapar: *“Komün, parlamenter bir örgüt değil, aynı zamanda yürütmeci ve yasamacı, hareketli bir gövde olmak zorundaydı.”*

7 - Tekrar Bürokrasi ve Sürekli Ordu

Paris Komünü'ne bir parantez açmadan önce şurada kalmıştık. “Bürokratik ve askeri makineyi yıkmak”.

Lenin'e göre, *“burjuva topluma özgü merkezi devlet iktidarı, mutlakiyetin çöküş döneminde ortaya çıkmıştır. Bu devlet makinesinin en ayırt edici iki kurumu: bürokrasi ve sürekli ordu”dur.*

Bürokrasi ve sürekli ordu, burjuva toplum gövdesi üzerindeki 'asalaklar', bu toplumu bölen iç çelişkilerin doğurduğu, ama onun canalıcı gözeneklerini 'tıkayan' asalaklardır. Bunun için yıkılacaklardır. Peki, yıkılan 'devlet makinesi' neyle değiştirilecektir?

Daha önce de belirtildiği gibi, Paris komünü deneyimi ilham verici olmuş ve sonraki tartışmaları etkilemiştir. Komün deneyiminin etkisi, II. Sovyetler Kongresi'nin kararlarına kadar ulaşacaktır. Lenin'in Kautsky ile tartışmasını, ona yanıtlarını da içeren, Marksistlerle anarşistleri birbirinden ayıran özellikleri sıraladığı şu görüşler, aynı zamanda Komün deneyiminin etkisini de göstermektedir:

"1 - Marksistler, devleti tümüyle ortadan kaldırmak istemekte devam ederek, bunun ancak sosyalist devrimle sınıfların ortadan kalkmasından sonra, devletin yok olmasına götüren sosyalizmin kuruluşu sonucunda gerçekleştirilebilir bir şey olduğuna inanırlar (...) devletin bugünden yarına tümüyle ortadan kalkmasını isterler.

2 - Marksistler, proletarya için, siyasi iktidarı ele geçirdikten sonra, eski devlet makinesini tamamen yıkmamanın ve onu silahlı işçilerin Komün örneğine göre örgütlenmesine dayanan yeni bir devlet makinesiyle değiştirmenin zorunlu bir şey olduğunu söylerler.

3 - Marksistler, çağcıl devletten yararlanarak proletaryanın devrime hazırlanmasını isterler." (Lenin; 124-125)

Lenin, yine Kautsky'e cevaben şunları da söyler:

"Merkeziyetçilik, eski devlet makinesiyle olduğu gibi, yenisiyle de olanaklıdır. Eğer işçiler, kendi silahlı güçlerini özgürce birleştirirlerse, bu, merkeziyetçilik olacaktır; ama bu merkeziyetçilik, merkezi devlet aygıtının, sürekli ordunun, polis, bürokrasinin 'tamamen yıkılması' üzerine dayanacaktır." (a.b.ç.) (Lenin; 126)

Lenin'le Kautsky arasında yukarıda bir bölümü aktarılan tartışmanın kökeninde "bürokrasi" vardır. Muhalefette iken, izlenecek politika, bakanlıkların devam edip etmeyeceği ya da hangi bakanlıkların kaldırılacağı, yalnızca bürokrasinin (ve o arada bakanların) halk tarafından seçim ilkesinin kabulünün yetip yetmeyeceği vb gibi konular tartışılmaktadır.

Lenin'in yanıtı şudur:

"Sözkonusu olan şey, ne muhalefet, ne de genel olarak siyasal mücadeledir; sözkonusu olan şey, düpedüz devrim'dir. Devrim de şuna

dayanır: Proletarya 'yönetim aygıtı'nı ve **tüm devlet aygıtını yıkar** ve onun yerine silahlı işçiler tarafından oluşturulan yenisini koyar. Kautsky, 'bakanlıklar' için 'boş inana dayalı bir saygı' gösteriyor; ama işçi ve asker temsilcilerinin egemen ve son derece güçlü Sovyetleri yanında ve bu Sovyetlere bağlı uzmanlardan kurulu komisyonlar, neden bu bakanlıkların yerine geçmesinler? (Lenin; 127)

Çünkü, Lenin'e göre, Marks'ın Komün örneğiyle gösterdiği gibi;

"(...) kamu görevlileri, sosyalist rejimde, seçimle iş başına gelmeleri bir yana, **ayrıca her an görevden geri alınabildikleri, ayrıca maaşları ortalama bir işçi ücreti (asgari ücret) düzeyine indirildiği ve üstelik, parlamenter kuruluşlar yerine 'hareketli', 'aynı zamanda yürütmeci hem de yasamacı' topluluklar (haline) geçtiği ölçüde, bürokrat' olmaktan, 'memur' olmaktan çıkarlar.**" (Vurgular Lenin'indir. Lenin; 128)

Lenin'in Kautsky'ye yanıt olarak söylediği bu sözler; Kautsky'nin "*mademki seçilmiş görevliler olacak, öyleyse sosyalist rejimde de memurlar ve bir bürokrasi olacak*" eleştirisine karşılık söylenmiştir.

Lenin'in yeni rejimde, bürokrasinin yeniden oluşmaması için dayanak gösterdiği uygulamalar; (i) seçimle iş başına gelmeleri (ii) her an görevden alınabilmeleri, yani, geri çağırılabilmesi, (iii) asgari ücret düzeyinde maaş almaları ve (iv) hem yürütmeci hem yasamacı topluluklar haline gelmeleri idi.

Lenin'in yukarıda aktarılan görüşleri 1917 Ekim devrimiyle kurulan yeni rejimin, 26 Ekim 1917'de toplanan II. Sovyetler Kongresi'nde alınan kararların birçok açıdan temelini oluşturdu.

II: BÖLÜM

ULUSAL SORUN -ULUSAL BASKI'

II. Sovyet Kongresi aynı zamanda, "*Rusya Halklarının Hakları Kararnamesi*"ni de kabul etti, "*halklar arasında gönüllü ve güven verici bir birlik*" oluşması için bazı ilkeler ortaya koydu.

7 Bu bölümdeki alıntılar, aksi belirtilmemişse, "Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu"ndandır. (J. Stalin, Sol Yayınları, Üçüncü Baskı, Kasım 1977, Ankara). Bilindiği gibi kitap, (gerek orijinali I-Le Marxisme et la Question Nationale et Coloniale, Editions Sociales Internationales, 1937, 2-Le Marxisme et la Question Nationale et Coloniale, Edition Sociales, Paris 1949, gerekse Türkçesi) Stalin'in 1913'ten 1948'e kadar çeşitli yıllarda yazdığı yazılar, sunduğu bildiri ya da raporlar ya da yaptığı konuşmalardan oluşan bir derlemedir. Bu nedenle, alıntılarda, kitabın sayfası yanında, gönderme yapılan yazı ya da konuşmanın tam adını ve tarihini belirtmenin yararlı olacağı düşünülmüştür.

Bu ilkeler de, o gün oluşmamıştı; tarihi kökenleri vardı. Şimdi önce bu ilkeleri aktaracak, ardından da o ilkeler çerçevesinde Stalin'in "*Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*" başlıklı yapıtı çerçevesinde "ulusal sorun" tartışmasına göz atacağız:

II. Kongre'de kabul edilen ilkeler şunlardı:

- 1 - Rusya'daki ulusal toplulukların eşitliği ve egemenliği,
- 2 - Rusya'daki ulusal toplulukların, ayrılma ve bağımsız devletler kurma hakkı dahil, kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkına sahip olması,
- 3 - Ulusal ve ulusal-dinsel her türlü ayrıcalık ve sınırlamaların kaldırılması,
- 4 - Rusya'nın sınırları içinde yaşayan ulusal azınlıkların ve etnik grupların özgürce gelişmesi.

1 - Ulusal Sorun

20. yüzyıl başında sosyalist yazında "ulusal sorun" konusunda iki temel çizgi vardır. Bunlardan birini Avusturya sosyal demokratlarının (daha sonra Yugoslav özyönetimi'ne kaynak oluşturacak) çizgisi, diğerini Bolşevik çizgi oluşturur.

Avusturya çizgisini Otto Bauer ve Karl Renner temsil eder. Bauer'in 1907'de yazdığı "Ulusal Sorun ve Sosyal Demokrasi"ye, -Lenin'in de yönlendirmesiyle-Stalin, 1913'te "Marksizm ve Ulusal Sorun"⁸ adıyla yanıt vermiştir.

Tartışmanın temelini "ulusal-kültürel özerklik" oluşturur. Avusturya, çok etnik kökenli bir yapıya sahip olduğu için "ulusal bütünlük"e önem veren Bauer, milliyet'in oluşumunda psikolojik ve kültürel ögeye ağırlık verirken; Stalin ekonomik ilişkilerin belirleyiciliğine önem veriyordu.

(Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bütünlüğünü savunan) Baur'e göre, ulusal-kültürel özerkliğin tanınması yeterliydi. Lenin ve Stalin, "ulusların kendi geleceğini belirleme hakkı"⁹nı savundular.

Bu tartışma uzun, döneme, dünyadaki gelişmelere göre tutumların değişebildiği bir tartışma olduğu için, ayrıntısına burada girilmeyecektir. Doğal olarak savunulan görüşlerin kökeninde ülkelerin kendi durumları belirleyici olmuştur.⁹

⁸ Marksizm ve Ulusal Sorun, 1913

⁹ Stalin, yedi yıl sonra, 1920'de bu dönem ve bu tartışma için şunları söyleyecektir: "Yazı, emperyalist savaşın başlamasından 1,5 yıl önce, çarlığın ve büyük toprak sahiplerinin gerici atılımları döneminde Rus sosyal-demokrasininin saflarındaki ulusal sorunla ilgili ilke tartışmaları dönemini yansıtmaktadır (...) O sıralarda iki ulus teorisi ve bundan doğan iki ulusal program çatışmaktaydı: Bund'un ve

Öte yandan, ulusal bütünlüğü korumak için 'kültürel özerkliği' savunan Avusturya çizgisi, buna ulaşamazken, kültürel özerkliğe karşı çıkıp 'halkların kendi kaderini belirleme hakkını' savunan Bolşevikler, ayrılma hakkını tanımakla birlikte, bu istemi diğer halkların kabulü koşuluna bağladıkları için, sonuçta 'ulusal bütünlüğü' korumayı başarmışlardır. Ve Stalin, 1921'de 'kendi kaderini tayin hakkı'ndan vazgeçtiklerini açıklayacaktır.

2 - Ulusal Özerkliğe Eleştiri

Stalin, Avusturya sosyal demokratlarının niçin 'ulusal özerklik'ten yana olduklarını şöyle açıklar:

*"Bu birinci olarak, özerkliğin diyelim, her şeyden önce Çekler ve Polonyalıların yaşadıkları Bohemya ya da Polonya'ya değil, ama genel olarak, Avusturya'nın hangi bölgesinde yaşarlarsa yaşasınlar, **topraktan bağımsız bir biçimde** Çekler ve Polonyalılara verilmiş bulunduğu anlamına gelir. (a.b.ç.)*

Bu özerkliğe, bölgesel (territoriale) değil, ulusal adı, işte bu nedenle verilmiştir.

Bu, ikinci olarak Avusturya'nın çeşitli noktalarına dağılmış, bireysel olarak, ayrı kişiler olarak gözönünde tutulmuş Çeklerin, Polonyalıların, Almanların vb uluslar olarak örgütlendikleri ve uluslar olarak, Avusturya devletinin bir parçasını oluşturdukları anlamına gelir. Avusturya, bu durumda özerk bölgelerin bir birliğini değil, ama ülkeden (topraktan) bağımsız olarak kurulmuş özerk milliyetlerin bir birliğini oluşturacaktır.

Bu, üçüncü olarak, Polonyalılar, Çekler vb için bu ereklerle kurulacak genel ulusal kurumların, 'siyasal' sorunlarla değil, ama yalnızca 'Kültür' sorunları ile uğraşacakları anlamına gelir. Asıl siyasal sorunlar, tüm Avusturya parlamentosu elinde toplanacaktır." (Stalin; 36-37)

Stalin, daha sonra 1899 Brunn Kongresi'nde kabul edilmiş programı aktarır. Program, "Avusturya'daki ulusal anlaşmazlıkların siyasal gelişmeyi

Menşeviklerin desteklediği Avusturya programı ve Bolşeviklerin Rus programı (...) Sonraki olaylar ve özellikle emperyalist savaş ve Avusturya-Macaristan'ın ayrı ayrı ulusal devletlere bölünmesi, gerçeğin hangi tarafta olduğunu açıkça göstermiştir. Bund'un kendisi de, 'kapitalist düzen çerçevesi içinde formülleştirilen kültürel-ulusal özerklik isteminin (yani Avusturyalıların ulusal programının) sosyalist devrim koşullarında anlamını yitirdiğini' kabul etmiştir." (s.7-8)

engellediği"ni, "ulusal sorunun kesin çözümünün (...) her şeyden önce kültürel bir zorunluluk olduğu"nu, "çözümün, ancak ve ancak, genel, tek dereceli ve eşit oy hakkına dayalı, gerçekten demokratik bir toplumda olanaklı olduğunu" belirtir.

Buna göre; "Avusturya halklarının ulusal özelliklerinin korunması ve gelişmesi", ancak tam bir hak eşitliği ve (hiçbir tür) baskının bulunmaması ile mümkündür. Bu nedenle, her şeyden önce tıpkı çeşitli bölgelerde feodal ayrıcalıkları olduğu gibi, **bürokratik devlet merkezçiliği sistemini kaldırmak gerekir.**

Programın ana hatları şunlardır:

1 - Avusturya, milliyetlerin demokratik birliğini temsil eden bir devlet biçiminde yeniden örgütlenmelidir.

2 - Tacın tarihsel bölgeleri yerine, yasama ve yönetimin (yürütmenin olmalı, NİE) her birinde genel, tek dereceli ve eşit oy hakkı ile seçilmiş ulusal meclislerin elinde bulunduğu, ulusal olarak sınırlandırılmış özerk korporasyonlar kurulmalıdır.

3 - Bir tek ve aynı ulusun özerk bölgeleri, bir arada, tüm ulusal sorunlarını tümüyle özerk bir biçimde düzenleyen tek bir ulusal birlik oluştururlar.

4 - Ulusal azınlıkların hakları, imparatorluk parlamentosu tarafından çıkarılmış bulunan özel bir yasayla güvence altına alınmıştır (Stalin; 37-38).

Stalin'e göre Bauer, 'ulusal özerklik'i, 'ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı' yerine geçirmişti; "ya Bauer ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının ne olduğunu anlamamıştı ya da anladığı halde kısıtlamıştı." Avusturya sosyal demokratları 'ulusal özerklik' adı altında 'kültürel özerklik' tanıyorlardı. Bolşeviklerin tanıdıkları ise, 'kültürel özerklik'ten daha ileri bir hak, 'kendi kaderini belirleme' hakkıydı.

Ama, bir kez daha yinelemek gerekir ki; savunulan görüşler, yaşanan deneyimlere ve günün koşullarına göre değişirler.

3 - Ulusal Sorun-Ulusal Baskı

"*Ulusal Sorun Konusunda Partinin İvedi Görevleri* 10"nde Stalin ulusal sorun konusundaki 'çözümün öncülleri'ni şöyle saptar:

10 Rus Komünist Partisi'nin X. Kongresine Sunulan Rapor, 10 Mart 1921

“Bu öncüller ulusların oluşması, ulusal baskının doğuş sorunu ile tarihsel gelişme boyunca ulusal baskı biçimleri ve daha sonra ulusal sorunun çeşitli gelişme dönemlerinde büründüğü biçimler sorunuyla ilgilidir.” (Stalin;124)

Stalin bunu üç döneme ayırır:

İlk dönem, *“Batıda feodalizmin tasfiyesi, kapitalizmin zaferi dönemi”*dir. Bireylerin ulus biçiminde örgütlenmesi bu dönemde yer alır. Bu dönem, aynı zamanda merkezi devletlerin ortaya çıkış dönemiyle rastlaşır ve bu rastlaşma ulusların bu ülkelerde devlet biçimine bürünmeleri sonucunu verir. Aynı dönemde -kapitalizmin şafağında- Batı Avrupa’da ulusal baskısız, ulusal devletler doğarken, Doğu Avrupa’da daha gelişmiş bir tek ulus ve egemen ulusa önce siyasal, sonra da ekonomik olarak bağımlı daha az gelişmiş başka uluslarla birlikte, çok uluslu devletler de doğmuştur.

Zaten ulusal çatışmaları, ulusal hareketleri, ulusal sorunu ve bu sorunun çeşitli çözüm biçimlerini ortaya çıkaran “ulusal baskı”nın yurdu da buralardır (Stalin; 124-125).

İkinci dönem, *“kapitalizmin pazar, hammadde, yakıt ve ucuz bir işgücü peşinde, sermaye ihracı ve büyük demir ve deniz yollarının güvenlik altına alma mücadelesi içinde, ulusal devlet çerçevesinden taşıdığı ve yakın ya da uzak komşularını zararına kendi ülkesini genişlettiği emperyalizmin belirme dönemi”*dir (Stalin;126).

Artık eski ulusal devletler (İngiltere, İtalya, Fransa) ‘ulusal devlet’ olmaktan çıkıp ‘ulusal ve sömürgesel baskı’ için bir alan oluşturarak ‘çokuluslu devletler’ durumuna dönüşürler. Bu dönemin özelliği, Avrupa’nın doğusunda egemenlik altındaki (Çekler, Polonyalılar, Ukraynalılar) ulusların, emperyalist savaştan sonra, ‘büyük güçler (düvel-i muazzama)’ce egemenlik altına alınmış yeni ulusal devletlerin kurulmasına yol açan uyanışlar (ve pekişmeler) dönemidir.

Stalin’e göre üçüncü dönem, egemen ve egemenlik altındaki uluslar, sömürgeler ve anayurt sorununun “tarih arşivlerine atıldığı” RSSFC toprağı üzerinde, eşit haklardan, eşit gelişme olanağından yararlanan, ama ekonomik, siyasal ve kültürel gerilikleri nedeniyle tarihten gelme belli bir eşitsizliği de koruyan milliyetlerin ortaya çıktıkları “sovyetik dönem”, yani *“kapitalizmin yıkılışı ve ulusal baskının ortadan kaldırılış dönemi”*dir. (a.y.)

Stalin’in ilk iki dönem hakkında altta aktarılabacak yorumları ‘ulusal sorun’ ve ‘ulusal baskı’ konusunda yeterince aydınlatıcıdır:

“İlk iki dönemin ortak bir özelliği var (...) bu iki dönemde, milliyetler, baskı ve sömürüye uğramışlardır; bunun sonucu, ulusal

*savaşım yürürlükte ve ulusal sorun da çözülmemiş olarak kalır. Ama aralarında bir de ayrım var (...) birinci dönemde, ulusal sorun ayrı ayrı alınmış çok uluslu devletler çerçevesinde çıkmaz ve yalnızca az sayıdaki Avrupalı milliyetleri kapsar; oysa ikinci dönemde, ulusal sorun, devletin iç sorunu olmaktan, birçok devleti ilgilendiren sorun durumuna; tüm haklarından yararlanamayan milliyetleri boyunduruk altında tutmak, Avrupa dışındaki yeni halklar ve aşiretleri kendi tekelleri altına almak isteyen emperyalist devletler arasındaki savaş durumuna dönüşür. Böylece, eskiden yalnızca kültürlü ülkelerde bir önem taşıyan **ulusal sorun, bu dönemde (...) genel sömürgeler sorunu ile kaynaşır.**" (a.b.ç.) (Stalin;127)*

Stalin'e göre; bu emperyalist savaş sürecinde, 'emperyalist devletler' ihtiyaç duydukları orduları kurmak için sömürgelerine çağrıda bulunacaklardır. Bu çağrı, o halkları ve aşiretleri -kaçınılmaz olarak- kurtuluş savaşının yoluna sokacaktır:

"Ulusal sorunun genişlemesi(ni ve) tüm yeryüzünü önce küçük kıvılcımlar, daha sonra kurtuluş hareketi aleviyle tutuşturan genel sömürge sorunu" durumuna dönüştürmesini sağlayan ikinci etken, "emperyalist grupların Türkiye'yi paylaşma ve devlet olarak varlığına son verme girişimleridir. Müslüman halklar arasında, en gelişmiş devlet olan Türkiye, buna katlanamazdı; mücadele bayrağını kaldırdı ve emperyalizme karşı Doğu halklarını kendi yöresinde topladı."

Stalin'e göre, üçüncü etken de "emperyalizme karşı savaşımı bir dizi başarı kazanan ve doğal olarak, Doğunun ezilen halklarına ilham veren, onları mücadeleye yönelten, böylece onların, İrlanda'dan Hindistan'a kadar, ezilen halkların ortak cephesini kurmalarını sağlayan Sovyet Rusya'nın ortaya çıkışı"ydı.

Stalin, X. Parti Kongresi'ne yukarıda alıntılar yaptığımız raporu sunarken, Çiçerin ile bir polemige de girer. Bu tartışma, "ulusal kaderin serbestçe belirlenmesi (ulusların kendi kaderini tayin hakkı)" konusunda, Bolşeviklerin geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir:

*"(...) Çiçerin yoldaşın (...) yanlışı, **ulusal kaderin serbestçe tayin edilmesinden, gerçeklikte, emperyalistlerin rahatça kullandıkları soyut bir slogana dönüşmüş bulanık bu slogandan gereğinden çok söz etmesidir.**¹¹ Çiçerin yoldaş, bizim bu slogana iki yıldan beri veda etmiş bulunduğumuzu tuhaf bir biçimde unutmuş. Bu slogan artık*

11 Anımsanacağı gibi "halkların kendi kaderini tayin hakkı", önceden paylaşılmış dünya pazarlarının, bağımsızlığını yeni kazanacak devletler aracılığıyla ABD'ye geçmesi için "açık kapı" politikasıyla birlikte, ABD'nin Başkan Wilson döneminde geliştirdiği ve onun adıyla anılan ilkelerden biriydi.

programımızda yer almıyor. Programımızda pek belirsiz bir slogan olun ulusal kaderin serbestçe tayin edilmesinden değil, ama daha belgin (sarih) bir vurguya sahip ve açıkça belirlenmiş bir slogandan, halkların devlet biçiminde örgütlenmek üzere ayrılma hakkı sloganından sözedilmiştir. (a.b.ç.)

Bunlar ayrı iki şeydir. (...) Ne benim sunduğum tezlerde, ne de parti programında 'serbestçe tayin etme' sözü yoktur. Yalnızca halkların devlet biçiminde örgütlenmek üzere ayrılma hakkından söz edilmiştir. Ama bu slogan, sömürgelerde kurtuluş hareketinin alevlendiği şu anda, bizim için devrimci bir slogandır. Sovyetik devletler, özgürce onaylanmış bir katılma temeli üzerinde, federasyon olarak bir araya geldikleri için, ayrılma hakkı, RSSFC'yi oluşturan halkların kendi isteğiyle kullanılmamış olarak kalır." (a.b.ç.) (Stalin;132)

Stalin'in burada "Sovyetik durum" ile emperyalizme karşı savaşılan sömürgelerdeki durumu birbirinde ayırır ve açıkça şunu söyler: "Antantın sömürgesi olan ülkeler sözkonusu olduğu zaman, halkların ayrılma sloganı, devrimci bir slogandır. Bundan vazgeçmek demek Antanta yardım etmek demektir."

Ulusal sorun ile Batı'nın (emperyalizmin) kendine yeni pazarlar ve sömürgeler yaratmak için ortaya attığı ve desteklediği 'ulusal baskı' konusundaki tartışmalarda, son olarak Stalin'den Sovyetler'de kurulan düzenin ne anlama geldiğini vurgulayan bir alıntı yapalım:

"Ulusal sorunu koymaya ve çözmeye yetenekli tek devlet, üretim araç ve aletlerinin ortaklaşa mülkiyetine dayanan devlet, yani sovyetik devlettir. Sovyetik federatif devlet ile birlikte, artık ne ezilen ne de ezen milliyetler vardır, ulusal baskı kaldırılmıştır. Ama, eski burjuva rejiminden devralınmış daha kültürlü ve daha kültürsüz milliyetler arasındaki eşitsizlik (kültürel, iktisadi, siyasi), fiili eşitsizlik nedeniyle, ulusal sorun, geri halkların emekçi yığınlarının ekonomik, siyasi ve kültürel geliştirmesini kolaylaştırmayı, daha önce davranmış bulunan, proleter, merkez Rusya'ya yetişmelerini sağlamayı gözetilen önlemlerin hazırlanmasını isteyen bir biçim alır." (a.b.ç.) (Stalin;133)

Bu bölümü bitirirken, temel konusu 'bürokrasi' olan bir çalışmada ulusal sorun'a niçin bu kadar yer verildiği sorusunu da yanıtlayalım. Çünkü, Stalin'e göre, "ulusal sorunu çözmeye, yani çeşitli halklar ve aşiretlerin barış içinde bir arada yaşama ve kardeşçe işbirliğini sağlayan koşulları yaratmaya yetenekli tek rejim, Sovyet iktidarı rejimi"ydi.

Sermayenin, üretim araçlarının özel mülkiyetinin egemenliği altında, sınıfların varlığı sürerken, milliyetlerin eşitliği güvence altına alınamazdı. Sermaye iktidarı var olduğu sürece, üretim araçlarının sahipliği için mücadele sürdüğü sürece, milliyetler arasında hiçbir eşitlik olamazdı. (Stalin; 128)

III. BÖLÜM:

ELEŞTİRİ¹²

Birinci bölümü; Lenin'in proletarya diktatörlüğünde, memurların (ı) seçimle işbaşına gelmeleri (ii) her an görevden alınabilmeleri, (iii) asgari ücret düzeyinde maaş almaları vb nedenlerle artık bürokrasi oluşturamayacağına ilişkin savı ile bitirmiş; ikinci bölüme Halklar Bildirgesi ile başlamış, halkların birliğinin sağlanmasının yolunun "sovyetik rejim"den geçtiğinin savunulduğunu görmüştük.

Lenin'in Ekim devriminde temel sloganı "*bütün iktidar Sovyetlere*" idi. Köylüye toprak dağıtılmalı ve emperyalist savaş hemen sona ermeliydi. Ordu terhis edilecekti.

Anımsanacağı gibi, iç savaşın da etkisiyle 1918-1921 arasında geçen dönem 'savaş komünizmi' olarak adlandırıldı. Ancak, en temel sorun olan açlık önlenemeyince, Mart 1921'de NEP'e geçildi. Özel mülkiyete de izin verildi, köylülere topraklarını kullanma hakkı tanındı. (NEP, "*sanayileşmemiş bir köylü ülkesinde proleter devrimin gereği*" olarak da görülebilir; bir "*geri gidiş*" olarak da, bu tartışmanın yeri burası değildir.) Neticede, 15. Parti Kongresi'nde Sovyetler'in sanayileşmesinin ancak 'plan'la mümkün olduğu kabul edildi; kolektivizasyona geçildi. Plan, 1929'da uygulanmaya başlayabildi. Hedef 'sanayileşme' idi, proletarya güçlenecekti. Ve tabii ki, bu dönemin en çok tartışılan konularından birisi de "tek ülkede sosyalizm"e dönüş (ya da geçiş) oldu.

Ama, Sovyetler'de "bürokrasi" planlama ve kolektivizasyondan önce de tartışma konusuydu, sonra da...

1 - Bürokrasi

Troçki'nin¹³ 1922'de yazdığına göre, "*pek çok kişinin gözünde, ihtilalin kaynağı, Çarlık Rusyası'nın merkezîyetçi bürokrasisine duyulan kızgınlık*"tı (Rosenberg; 148).

12 Bu bölümdeki alıntılar, aksi belirtilmemişse "İhanete Uğrayan Devrim"dendir. Lev Troçki, Yayın Yayıncılık, Üçüncü Baskı, Mayıs 1998, İstanbul.

13 Troçki'nin görüşlerini sunarken, bir uyarı zorunludur. Troçki'nin zekası ve teorisyen yönü bilinmektedir. Lenin delâletiyle söylersek; o "aramızda son Bolşevik olmasına karşın, kabul etmeliyiz ki en yetenekli Bolşevik" dediği kişidir. Bu yeteneklerinin doğal sonucu olarak dili çok sivri, teşbihte hata olmaz kuralını zorlayan benzetmeleri çok acımasız olabilmektedir. Onun belagatine dalıp işin özünü kaybetme tehlikesine karşı uyanık olmakta yarar vardır.

Ama Troçki'ye göre yine, "daha 1922 yılında, sağlığında görülen kısa bir iyileşme sırasında," Lenin, "bürokratikleşmenin tehditkâr büyümesinden dehşete düş" müştü, ve "Stalin hizbine karşı bir savaşa hazırlanıyordu." (Troçki; 109)

1927 Mayısında Troçki ile Zinoviye'f'in önderliğinde yayımlanan "500'ler Manifestosu"nda 'tek ülkede sosyalizm'e geçiş "bir küçük burjuva doktrini" olarak eleştirilirken, aynı zamanda oluşan bürokrasiden de şikayet ediliyordu:

"Bu hatalı politika, proletarya diktatörlüğüne düşman güçlerin gelişmesini ve büyümesini hızlandırıyor. Bu düşman güçler, kulaklar 'nepman'lar ve bürokratlardır." (...) Kendilerinden memnun yöneticiler, hareketlerini üstlerininine uyduran memurlar, kilit noktalarına kadar yükselen ve büyüklüklerin tepesinden, gururlanarak halk yığınlarını seyreden küçük burjuvalar, ayaklarının altındaki toprağın her geçen gün biraz daha sağlamlaştığını hissediyor"lar (Rosenberg; 242).

Aynı Troçki, 1930'ların ortasında ise, Stalin Sovyetleri'ni "tarihte benzeri görülmemiş bir baskı devleti", bürokrasiyi de "kitlelere hâkim olan denetimsiz bir güç" olarak tanımlıyordu.

Ona göre, Ekim devrimini yapan ve Sovyetler'i kuran "eski Bolşevik partisi artık işçi sınıfının öncüsü değil, bürokrasinin siyasi örgütü"dür.

'Tek ülkede sosyalizm teorisi ile birlikte, "bürokrasi tarafından, Merkez Komitesi'nin her şey, partinin ise hiçbir şey olduğuna dair bir teori de tedavüle girdi." (Troçki; 110)

Troçki, Stalin Sovyetleri'ni eleştirirken çeşitli konularda kendilerine dayanaklar getirmekle birlikte, her konuda dönüp dolaşıp eleştirdiği 'kadro' ve 'bürokrasi'dir:

"Dillere destan 'herşeye kadrolar karar verir' sloganı, Sovyet toplumunu doğasını, Stalin'in kendisinin arzu edeceğinden çok daha açıksözlülükle nitelemektedir. Kadroların kendi özlerinin tahakküm ve kumanda organı olmalarıdır. 'Kadro' tapınması her şeyden önce bir bürokrasi, bir memurluk, bir tekniker aristokrasi tapınması anlamını taşır. Öteki konularda olduğu gibi kadro konusunda da Sovyet rejimi hâlâ, ileri burjuvazinin kendi ülkelerinde çoktan çözmüş olduğu sorunları çözmek zorunda kalmaktadır. Ama Sovyet kadroları sosyalist bayrak altında ileri geldikleri için, neredeyse ilahi

bir saygı ve sürekli artan maaş talep ederler. Böylelikle, 'sosyalist' kadroların gelişmesine, burjuvazi eşitsizliğinin yeniden doğması eşlik etmektedir.

Üretim araçlarındaki mülkiyet açısından bir mareşal ile bir hizmetçi kız, bir tröst başkanı ile bir gündelik işçi, bir halk komiserinin oğlu ile bir kimsesiz çocuk arasındaki değişiklikler sanki hiç yok gibidir. Bununla birlikte birinciler, soylulara özgü apartmanlarda oturur, ülkenin çeşitli kesimlerinde çok sayıda yazlık evden yararlanır, en iyi otomobilleri keyfince kullanırlar ve kendi ayakkabılarını boyamayı da çoktan unutmuşlardır. İkinciler ise, çoğu kez bölmeleri olmayan tahta barakalarda oturur, yarı aç yarı tok bir yaşam sürdürür ve kendi ayakkabılarını (da) boyamaz(lar), çünkü yalınayak gezerler." (a.b.ç.) (Troçki; 225-226)

Rosenberg'in görüşleri de farklı değildir:

"Rusya'da bütün olup bitenlerin, proletarya üstünlüğünün çıkarı uğruna yapıldığı savunulmuştur. Tavizler, ayrıntılarda (daha) belirgin olarak göze çarpan haksızlıklar, işçilerden durmadan istenen fedakârlıklar, bunların hepsinin doğrulaması, proletarya devletinin ihtiyaçlarında kendilerini gösteriyordu. Yine de, basit fabrika işçisinin, teknik müdürü; tramvayı idare eden vatmanın, arabasında taşıdığı yüksek ücretli memur; işsizin, camından kıskançlıkla gözlediği lüks bakkalın müşterisi üzerinde sınıf diktatörlüğü kurduğuna insanları inandırmak kolay değildi." (Rosenberg; 201)

Düzene yöneltilen eleştiriler arasında, bir 'proletarya diktatörlüğü'nde, çalışan sayısının hâlâ artırılmaması da vardır. Nüfusun çalışabilecek durumda olanları içinde, çalışanların oranı çok düşüktür: (Sosyalist olmayan) "Almanya'da üç kişiden biri ücretli ya da memur iken, Rusya'da ise sekiz kişiden biri aynı durumdadır." (...) Almanya'da, çalışabilenlerin¹⁴ üçte ikisi ücretli işçi ya da memur olmuş, Rusya'da ise daha dörtte biri geçememiştir." Rosenberg'e göre "bu rakamlar, bağımsız burjuvazinin, Rusya'da kolhozcu maske ardına sığınsa da, tartışılmaz şekilde duruma hâkim olduğunu ortaya koymaktadır" (Rosenberg; 247)

Rosenberg oluşan 'yeni bürokrasi' hakkında da sayılar verir:

"Parti üyelerini sayısı, 1927 yılı başında 1,2 milyona yükselmiştir; 600.000'i parti görevlisi ve memurudur. Bu altı yüz bin kişinin, 250.000'i eski işçi, 150.000'i

¹⁴ Rosenberg bu karşılaştırmayı yaparken, "nüfusun çalışabilecek bölümünü, tüm nüfusun yarısı kabul etmektedir.

de eski köylüdür. Ayrıca partinin yine eski işlerinde çalışan 150.000 köylü ve 450.000 işçi üyesi vardı. Parti memurları ve köylüler, parti üyelerinin üçte ikisine yakinken, fabrika işçileri de ancak üçte biridir.” (Rosenberg; 220)

2 - Uygulama (Pratik)

Troçki, Sovyet sisteminde bürokrasiyi şöyle tanımlar:

“Uygar toplumlarda mülkiyet ilişkileri yasalarla geçerli kılınır. Toprağın, sanayide üretim araçlarının, nakliye ve değiş-tokuşun ulusallaştırılması, dış ticaretteki tekel ile birlikte Sovyet toplumunun yapısal temelini oluşturmaktadır.

(...)

Aracılık ve düzenleyicilik işlevinde, toplumsal sıralamayı (hiyerarşiyi) koruma kaygısında ve kişisel amaçlar için devlet aygıtını sömürmesinde Sovyet bürokrasisi, tüm öteki bürokrasilere, özellikle faşist bürokrasiye benzer. Bu bürokrasi başka hiçbir rejimde hâkim sınıflardan bu denli bağımsızlık kazanmamıştır. Burjuva toplumunda bürokrasi, varlıklı ve eğitilmiş, elinde işlerin günlük denetimi için sayısız araçlar bulunduran bir sınıfın çıkarlarını temsil eder. Sovyet bürokrasisi, umutsuzluk ve karamsarlıktan pek kurtulamayan, hâkimiyet ve komuta konusunda hiçbir geleneğe sahip olmayan bir sınıfın üzerine yükselmiştir. Kendilerini iktidarda buldukları zaman faşistler, ortak çıkar, dostluk, evlilik vb bağlarıyla büyük burjuvazi ile birleşirken Sovyet bürokrasisi, yanında ulusal bir burjuvazi olmaksızın burjuva adetlerini benimsemektedir. Bu anlamda onun bürokrasiden biraz fazla bir şey olduğunu yadsıyamayız. Kelimenin tam anlamıyla o Sovyet toplumundaki tek ayrıcalık ve egemen tabakadır.” (a.b.ç.) (Troçki; 233-234)

3 - Bürokrasinin Proletaryayı Mülksüzleştirilmesi

Troçki'ye göre; *“Sovyet bürokrasisi kendi yöntemleriyle toplumsal kazanımları korumak için proletaryayı politik olarak mülksüzleştirmiştir. Ama başlıca üretim güçlerinin devlet elinde toplandığı bir ülkede bizzat siyasal iktidara el koyma olgusu, bürokrasi ile ulusun zenginlikleri arasında yepyeni ve şimdiye kadar bilinmeyen bir ilişki yaratmaktadır. Üretim araçları devlete aittir, ama sözün gelişi, (aslında) bürokrasiye ‘aittir’. Şimdiki halde tümüyle yeni olan bu ilişkiler -işçilerden gelecek bir direnç olsun olmasın- katılaştacak, standartlaşacak ve*

meşrulaşacak olursa, uzun vadede proleter devrimin toplumsal kazanımlarının tümünden tasfiyesine yol açacaklardır.” (a.b.ç.) (Troçki; 234)

Oysa Lenin de 1917’de Ekim devriminden az önce, *“kapitalistler mülksüzleştirilmedikçe, burjuvazi alaşağı edilmedikçe, proletarya memurlarının (da) belirli ölçüde ‘bürokratlaşmaları’nın kaçınılmaz” olduğunu yazmıştı (Lenin; 128)*

Rosenberg 1932’de durumu -‘halkın geri çağırma hakkına’ da yollama yaparak- şöyle tasvir ediyordu:

“Rusya’da idarecilerin tümü, eski işçilerle aklı başında köylüler arasından seçilmişti. Aslında bu en iyi seçim şekliydi. Gerçek bir proletarya diktatörlüğü de, yetenekleri olan bir memur kadrosundan vazgeçemezdi. Ancak bu memurların halkın devamlı denetimi altında çalışmaları ve onlarla ilişkilerini asla koparmamaları gerekiyordu. Tersine, Rusya’da parti ve Devlet disiplininin desteğini arkasına alan memur; halka hükmediyor.” (a.b.ç.) (Rosenberg; 220)

İki asalağı yıkmak üzerine yola çıkarak kurulan bir yapı, sonunda ona (aslında ikisine de, ama en azından konumuz açısından birine) teslim oluyordu.

Troçki, bürokrasinin henüz elde ettiklerini miras olarak devredemeyeceğinin bilincindedir; *“bürokrasinin ayrıcalıklardan yararlanması (sadece) iktidarı kötüye kullanma biçimindedir”,* bunu özel olarak belirtir (Troçki; 234).

Troçki’nin -1990’ları işaret eden diyebileceğimiz- asıl endişesi şudur:

“Sovyet rejiminin çöküşü kaçınılmaz olarak planlı ekonominin çöküşüne ve böylelikle de devlet mülkiyetinin ortadan kalkmasına yol açacaktır” (...) Yeni bir sosyalist iktidarın onun yerini almaması halinde *şimdiki bürokratik diktatörlüğün devrilmesi (...)* kapitalist ilişkilere bir geri dönüş ve onunla birlikte de sanayi ve kültürde gerici bir gerileme anlamı taşıyacaktır.” (a.b.ç.) (Troçki; 235)

Troçki, Sovyet bürokrasisinden umutsuz ve ona karşı acımasızdır:

“Sovyet toplumundaki tüm tabakalar içinde kendi toplumsal sorununu en iyi çözen ve şu andaki durumdan alabildiğine memnun olan tabaka bürokrasi olduğuna göre, politikasının sosyalist yönü için herhangi bir özel garanti sunmaktan bütünüyle

vazgeçmiştir. Devlet mülkiyetindeki korumayı sürdürmesi (ise) ancak proletaryadan korkusu ölçüsündedir.” (a.b.ç.) (Troçki; 236)

“Korkmazsa, sürdürmez” anlamına gelen bu yorumun nedenini şudur: çünkü, Troçki’ye göre; **“bilinçli bir siyasal kuvvet olarak bürokrasi, devrime ihanet etmiştir.”** (a.b.ç.) (Troçki; 236)

DEĞERLENDİRME

Reel sosyalizmde ‘bürokrasi’yi ele alan -sınırlı- çalışmamız burada bitiyor. Bir kez daha, çalışmanın bir ‘giriş’ olarak nitelendirilmesi dileğimizi yineliyoruz.

Çalışmayı ‘bugün’e ve ‘yarın’a ilişkin iki değerlendirme ile sonlandıracağız:

‘Uzak’ bir tarihsel dönemi aktaran bu yazıdan -öznel/subjektif de olsa- ‘bugün’e dair sonuçlar çıkarmak mümkündür. Çünkü her ‘bugün’, altı üstü yirmidört saat içinde ‘dün’ olur, ancak o ‘gün’ün içinde yaşayanlar, ‘dün’e hiç bakmadan ‘bugün’ü yaşadıkları için, ne kadar çabuk eskiyeceklerinin ve ‘tarih’in çöp kutusuna ne kadar çabuk süpürüleceklerinin bilincine bir türlü varamazlar.

‘Uzak’ bir tarihi dönemi aktaran bu yazıdan -öznel/subjektif de olsa- ‘bugün’e dair sonuçlar çıkarmak da, elbette gereklidir. Çünkü, ‘bugün’ **totaliter AKP diktatörlüğünde**¹⁵ yaşananların, daha önceki diktatörlüklerden hiçbir farkı yoktur; fonda hiç değişmeyen ‘zaman değişti’ şarkısını çalan sahibinin sesi enstrümanlar dahil, her şey ‘dünkü’ gibidir. Başta yargısal görev yapanlar olmak üzere, bürokrasi olmadan, siyasi diktatörlüklerin kurulamayacağını tarih söylüyor. Tarihi *‘kuru laf’* sayanlar için ise, Bakınız: Şekil-1, AKP Türkiye’si...

Troçki’nin de söylediği gibi bürokrasi, ‘bir siyasal güç’tür. Üstelik, ‘bilinçli bir siyasal güç’... Ve varlığının devamı için kendisini o noktaya getirenlere **biat da edebilir, ihanet de...**

15 Türk Dil Kurumu sözlüğü totaliter’i şöyle tanımlar: “Demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu, bütün yetkilerin bir elde veya küçük bir yönetici grubunun elinde toplandığı demokratik olmayan (devlet düzeni).”

Aynı sözlük, diktatörlüğü ise şöyle tanımlar: “Egemen ve mutlak siyasal bir gücün, bir veya birçok kişinin oluşturduğu bir yürütme organınca, denetimsiz olarak yürütüldüğü siyasal düzen.”

Totalitarizm’in (kullanılması çok yaygın, ama bilgilerinin güvenilirliği sınırlı) Wikipedia’daki açıklaması (bile) şudur: “Bütün totaliter sistemlerin egemen tarihi ve ideolojik unsuru olabilecek özellikler üzerinde bir anlaşma yoktur. Ama ‘totalitarizm’ terimini, devletin hedef olarak seçtiği şeye ulaşmak için ‘bütün yollar’ın kullanılması anlamına geldiği de açıktır. Bundan dolayı, istekleri ne olursa olsun bütün totaliter rejimler güncel tekniklerle siyasal despotizmi güvence altına almak, devlet tarafından belirlenen bir ekonominin dışındaki çıkarları kısıtlamak, demokratik bile olsa tek tip ideolojik kuralları dayatmak gibi başka özellikler de taşır. Totalitarizm, toplumsal yaşamın bütün yönlerini içerir.” (a.b.ç.)

Troçki ve Rosenberg'de simgeleştirdiğimiz eleştiriler, garip bir 'kader'i ortaya koyuyor. Yıkılmak istenen yapı, kurulan düzenin yönetimini ele geçirip, yıkımını hazırlıyor. Lenin'e göre, 'yeni' düzen için o 'asalaklar'ın yıkılması gerekiyordu, ama kurulan 'yeni' yapı, o 'asalaklar'ı 'yeni' devletin de merkezine oturttu ve o "asalaklar" o 'yeni' devleti de kemirdiler.

Aslında diyalektik bu; çünkü her **tez** kendi **antitezini** içinde taşır ve onunla bir **senteze** ulaşır yeniden bir **tez** olarak yaşamaya koyulur. Reel sosyalizm bir sentezdi, o andan itibaren bir tez olarak kendi antitezini oluşturdu ve o antitez o rejimi yıktı. Artık yeni bir **sentez**, yani 'yeni' bir **tez** zamanı...

Yarın'a yararı olacağı umuduyla, üretim araçlarını yasa ile devletleştirmenin 'sosyalist' bir düzen kurmaya yetip yetmeyeceği tartışmalarına katkıda bulunmak için Troçki'den bir alıntı yapalım:

"Eğer bir gemi kolektif mülk olarak ilan ediliyor ama yolcular gene de birinci, ikinci ve üçüncü mevkilere ayrılıyorsa, açıktır ki üçüncü mevki yolcular için yaşam koşullarındaki farklılıklar, mülkiyetteki hukuksal değişiklikten (tüm üretim araçlarına kağıt üzerinde sahip olmaktan) çok daha önemli olacaktır."

Acaba, dünyadaki ekonomik sistem kapitalist iken, yalnızca üretim araçlarını devletleştirmek ya da kamulaştırmak, kapitalist ilişkiyi ortadan kaldırmak için yeterli midir? Belki artık üzerinde düşünülmesi gereken nokta bu...

Hadi, bir adım daha ileri gidelim; niye kapitalizmi değişmez veri olarak kabul edip, onun üzerinden tartışıyoruz ki; insanoğlunun onbinlerce yıllık toplumsal mülkiyet tarihinde **arızî olan kapitalizm olamaz mı?**

"Doğuştan ve dinle kazanılmış bir hak" biçiminde tanımlandığına dikkat ederek mülkiyeti yok sayarsak, insanlık tarihi içinde ve Avrupa dışında kalan alanda 'kapitalist' bir ilişki biçimi ne kadar var olmuştur? Üstelik, Avrupa'nın, kapitalizmi dünyanın diğer bölgelerine 'zorla' götürdüğünü, onları zorla 'ticaret'e açtığını ve kendi hukukunu zorla kabul ettirdiğini biliyorsak...

Belki, 'kapitalist dönem' insanlık tarihi içinde bir "arıza"dır ve belki gelecekte bizim de içinde yaşadığımız birkaç yüzyıllık dönem, insanlık tarihinin milyonlarca yıllık dönemi içinde bir "arıza" olarak değerlendirilecektir.

Üstünde kafa yormaya değmez mi?

TEMEL KAYNAKLAR:

Rosenberg, Arthur (1969), Bolşevizm Tarihi, Birinci Baskı, e yayınları, İstanbul.

Lenin, V.İ (1994), Devlet ve İhtilal, Sekizinci baskı, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Çeviren: Kenan Somer, Ankara.

Troçki, Lev (1998), İhanete Uğrayan Devrim, Üçüncü Baskı, Türkçesi: Ayla Ortaç, Yayın Yayıncılık, İstanbul.

J. Stalin (1977), Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu, Üçüncü Baskı, Çeviren: Muzaffer Aydos, Sol Yayınları, Ankara.

Thomson, George Marks'tan Mao Zedung'a, 2. Basım, Çeviren: Coşkun Irmak, Kaynak Yayınları, İstanbul.